

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

ՔԱՄԱԼՅԱՆ ԱՆՆԱ ՍԵՐՅՈՒԺԱՅԻ

**ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՍԹՐԵՄ-ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔԻ
ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(ՍԱՀՄԱՆԱՄԵՐՁ ԳՈՏՈՒ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

**ԺԹ.00.03 Սոցիալական հոգեբանություն (միջանձնային
հարաբերություններ, ընտանեկան, խմբային գործունեություն)
մասնագիտությամբ հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսության**

Ս Ե Ղ Մ Ա Գ Ի Ր

ԵՐԵՎԱՆ 2016

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

Հոգեբանական գիտությունների դոկտոր
Մելս Պարգևի ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

**Պաշտոնական
ընդդիմախոսներ՝**

Հոգեբանական գիտությունների դոկտոր
Նաիրա Ռաֆիկի ՀԱԿՈՐՅԱՆ

Հոգեբանական գիտությունների թեկնածու
Լիդա Ռազմիկի ԱՐԱՄՅԱՆ

**Առաջատար
կազմակերպություն՝**

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) Համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2016 թ.-ի նոյեմբերի 8-ին՝ ժամը 12:00-ին Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի հոգեբանության 064 մասնագիտական խորհրդում:

Հասցեն՝ 0010, Երևան, Տիգրան Մեծի 17:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2016 թ. հոկտեմբերի 8-ին:

Հոգեբանության 064 մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր

Կ.Ե. Վարդանյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

Թեմայի արդիականությունը: Ադրբեջանի կողմից արցախահայության նկատմամբ ճնշումները հիմք հանդիսացան 1988 թվականին հայ-ադրբեջանական հակամարտությունների համար: Դրա հետևանքով Ադրբեջանին հարակից հայկական տարածքներում ևս ծավալվեցին պատերազմական գործողություններ, որոնք բացասական ազդեցություն թողեցին ՀՀ-ի սահմանամերձ գոտում բնակվող ազգաբնակչության վրա: Մինչ օրս, զինադադարի բազում խախտումների հետևանքով, շարունակվում է հանրապետության սահմանի երկայնքով հայ ազգաբնակչության նկատմամբ դիսթրեսային տևական ազդեցությունը՝ ռազմական, ինֆորմացիոն, սոցիալական ու տնտեսական ավերիչ գործոններով: Սոցիալ-հոգեբանական և նյարդահոգեկան ծայրաստիճան լարվածության պատճառով խախտվում է օրգանիզմի ներքին հավասարակշռվածությունը: Ավելին՝ զանազան դժվարությունների հաղթահարումը պահանջում է ուժերի գերլարում, որը տևական անորոշության և ավերիչ սթրեսորների ազդեցությամբ հաճախ հանգեցնում է հոգեբանական սահմանային վիճակների: Այդ իսկ պատճառով կարևորագույն խնդիր է հանդիսանում նմանատիպ պայմաններում անձի հոգեֆիզիոլոգիական ֆունկցիոնալ տեղաշարժերի ուսումնասիրումը: Ինչպես նշում է Մ. Պ. Մկրտումյանը (2008), հույժ կարևոր հիմնախնդիր է հանդիսանում անսովոր պայմաններում առաջացած մարդու վարքի, հուզականային ոլորտի, իմացական գործընթացների, դրդապատճառների, նյարդահոգեկան լարվածության, սոցիալ-հոգեբանական, վարքային փոփոխությունների ու գործունեության արդյունավետության ապահովման առանձնահատկությունների ուսումնասիրումը: Վերջիններիս ուսումնասիրությունը այսօր կիրառական հոգեբանության բնագավառի շատ գիտնականների հետաքրքրության առարկան են դարձել: Կան հայրենական հիմնարար մի շարք հետազոտություններ, որոնք յուրովի նոր լույս են սփռել քննարկվող հիմնախնդրի վրա: Մ. Պ. Մկրտումյանի հետազոտություններն ուղղված են արտակարգ պայմաններում անձի կենսագործունեության պահպանման, հոգեկան հուսալիության, ընդհանուր և հատուկ հոգեբանական պատրաստության հիմնահարցերին: Հ. Մ. Ավանեսյանի կողմից ընդհանրացվել են անսովոր պայմաններում իրականացվող գործունեության տարբեր բնագավառների յուրահատուկ հոգեբանական հիմնախնդիրները: Հ. Ռ. Հովհաննիսյանի հետազոտություններն ուղղված են արտակարգ պայմաններում գործող մասնագիտական խմբերի հոգեկան հուսալիության ապահովման հարցերին:

Մեր հետազոտություններում մասնավորապես կարևորել ենք երիտասարդների սթրես-կայունության հոգեբանական առանձնահատկությունները: Երիտասարդությունն այն տարիքն է, երբ սկսվում է ինքնուրույն աշխատանքային գործունեությունը և ակտիվ սոցիալիզացիայի գործընթացը: Այս տարիքում են ձևավորվում անձնական պատասխանատվության զգացումը, սոցիալական և անձնային կողմնորոշումները: Կարևորագույն հոգեբանական գործընթաց է ինքնագիտակցության և կայուն «ես»-ի հաստատումը: Ուսումնասիրելով բազմաթիվ տեսական և կիրառական հետազոտություններ, գալիս ենք այն եզրակացությանը, որ երիտասարդության տարիքում առավել ուժգին են արտահայտված սթրեսածին գործոնների նկատմամբ հատկապես հոգեբանական հակազդումները: Սթրես-կայունությունը երիտասարդության տարիքում հոգեկան առողջության և սոցիալական կայունության անհրաժեշտ պայմանն է: Իսկ ՀՀ սահմանամերձ գոտում ապրող երիտասարդության հետ, կարելի է ասել, ոչ մի հոգեբանական աշխատանք չի իրականացվում: Ուստի առաջնային ենք համարում անդրադառնալ սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության ձևավորման կամ ապահովման խնդիրներին: Այս խնդիրները էլ ավելի արդիականություն են ստանում՝ կապված տեղեկատվական և գիտատեխնիկական առաջընթացի հետ, որոնցով պայմանավորված՝ սթրես-կայունությունը հանդես է գալիս որպես անհրաժեշտ հատկություն: Դրա շնորհիվ անձը սթրես-գործոնների ազդեցության պայմաններում պահպանում է հոգեկան և ֆիզիկական առողջությունը, աշխատունակությունը, հավասարակշռվածությունը, դիմադրողակա-նությունը, տրամադրությունը, ակտիվությունը: Սթրեսակայունության վերաբերյալ մասնագիտական գրականությունում հանդիպում ենք բազմաթիվ տարակարծիք մեկնաբանությունների: Սթրեսակայունության բավական լայն բնորոշումներ կարելի է հանդիպել արտակարգ իրավիճակների, տիեզերական, սպորտի, ինժեներական հոգեբանության ոլորտներում: Դրանցում նկատում ենք շատ արժեքավոր բնորոշումներ: Օրինակ, Լ. Մ. Աբուլինը (1987) մարզիկների սթրես-կայունությունը բնութագրում է որպես լարված և գերշարժողական իրավիճակներում հուզական ինքնակարգավորման ամբողջական ֆունկցիոնալ համակարգ: Այլ հեղինակներ (Ե. Պ. Իյիինը (1999), Վ. Ապչեյը և Վ. Յիգանը (1999)) անձի սթրես-կայունությունը դիտարկում են նյարդային համակարգի հավասարակշռվածության, իներտության և շարժունության տեսանկյունից: Օ. Ա. Սիրոտինի (1973) և Ն. Կ. Վոլկովի (1976) աշխատություններում այդ հասկացությունը դիտարկվում է որպես վտանգավոր գործունեության պայմաններում սեփական հույզերը կառավարելու և բարձր աշխատունակություն պահպանելու ընդունակություն: Բ. Ա. Վյատկինի (1983) հետազոտություններում

սթրես-կայունությունը դիտարկվում է որպես անձի ինտեգրատիվ հատկություն, որը հուզական, կամային, ինտելեկտուալ և դրդապատճառային բաղադրամասերի փոխազդեցություն է: Դրա շնորհիվ է, որ անձը կարողանում է ապահովել գործունեության արդյունավետ ընթացքը հուզականորեն դժվար իրավիճակներում: Ա. Օ. Պրոխորովը (1994) սթրես-կայունությունը դիտարկում է՝ որպես հոգեվիճակների հավասարակշռվածություն: Այն անհատական հոգեբանական առանձնահատկություն է, որն ապահովում է անձի կենսաբանական, ֆիզիոլոգիական և հոգեբանական հոմեոստազը՝ միջավայրի հետ գործունեության ու կենսագործունեության տարբեր պայմաններում՝ հանգեցնելով սուբյեկտ-միջավայր նորմալ փոխազդեցությանը:

Մեր հատազոտությունների շրջանակներում սթրես-կայունությունը բնութագրվում է որպես անձի հոգեբանական այնպիսի հատկություն, որի շնորհիվ տեղի է ունենում ոչ սովորական և արտակարգ պայմաններում սթրեսորների նկատմամբ հուզական ինքնակարգավորում ու վարքի կառավարում: Դրա շնորհիվ անձը կարողանում է վերահսկել արտաքին միջավայրի փոփոխվող ազդակները՝ արդյունքում հաստատուն պահելով կենսագործունեության ընթացքում սեփական հոգեվիճակներն ու ակտիվությունը, դրական ինքնազգացողությունը և բարձր ինքնագնահատականը: Սթրեսակայունության այսպիսի բազմազան բնութագրերը մի կողմից հնարավորություն են տալիս ամբողջականորեն ճանաչելու երևույթը՝ առանձնահատուկ դրսևորումների իր բազմազանության մեջ: Մյուս կողմից՝ արտակարգ իրավիճակների մասին գոյություն ունեցող հետազոտություններում հաճախ չի շեշտադրվում կյանքի համար վտանգավոր պայմաններում ապրող մարդկանց, հատկապես երիտասարդների, շրջանում սթրես-կայունության կարևորությունը: Հիմնականում դա կարևորված է արտակարգ պայմաններում գործող մասնագիտական անձնակազմերի ուսումնասիրություններում: Համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության պետական սահմանի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի՝ ՀՀ՝ պետական սահմանագծից Հայաստանի Հանրապետության տարածքի խորքը մինչև 5 կմ լայնությամբ ծավալվող տարածքը կոչվում է սահմանային գոտի: Իսկ սահմանային գոտու մի մասը, որը հարում է պետական սահմանին՝ մինչև 1 կմ լայնությամբ, կոչվում է սահմանային շերտ:

Սահմանային գոտին ձգվում է 9 մարզերի տարածքով՝ Արագածոտնի, Արարատի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի, Լոռու, Շիրակի, Սյունիքի, Վայոց ձորի, Տավուշի:

«Սահմանամերձ բնակավայր», «սահմանամերձ համայնք» հասկացությունները ՀՀ օրենքներում ամրագրված չեն: Սակայն ՀՀ կառավարության 1998 թվականի նոյեմբերի 17-ի «Հայաստանի Հանրապետության սահմանամերձ համայնքների ցանկը հաստատելու մասին»

թիվ 713 որոշմամբ, սահմանամերձ համայնքների (բնակավայրերի) ցանկերը հաստատելիս, հիմք են ընդունվել հետևյալ չափանիշները՝

ա) Ադրբեջանի Հանրապետության հետ պետական սահմանի սահմանային գոտում գտնվելը.

բ) Հայաստանի Հանրապետության սահմանային շերտում գտնվելը.

գ) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 1993-1995 թվականների որոշումներով հաստատված ցանկերում ընդգրկված լինելը:

Նշված չափանիշներին համապատասխան՝ սահմանամերձ տարածաշրջան ունեն Արագածոտնի, Արարատի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի, Լոռու, Շիրակի, Այունիքի, Վայոց Ձորի և Տավուշի մարզերը:

Սահմանամերձ տարածաշրջանների հիմնախնդիրներն են՝

- տնտեսական ներուժի անկումը,
- հողային ֆոնդի անարդյունավետ օգտագործումը,
- օգտագործվող ցանքատարածությունների ու բազմամյա տնկարկների կրճատումը,

- ֆինանսական միջոցների բացակայությունը կամ սակավությունը,

- մարտական գործողությունների և տարերային աղետների հետևանքով շարքից դուրս եկած կամ խիստ վնասված ենթակառուցվածքները (բնակարանային ֆոնդ, շինություններ, ճանապարհներ, խմելու ջրագծեր, առողջապահական, կրթական, կուլտուր-կենցաղային օջախներ, ոռոգման ցանցեր և կոյուղագծեր),

- ականապատման և կյանքի անվտանգության երաշխիքների բացակայության պատճառով սահմանամերձ տարածքների օգտագործվող հողատեսքերի կրճատումը,

- տարիներով չնորոգված դպրոցական շենքերը, բուժկետերի, մշակույթի օջախների բացակայությունը կամ քայքայված վիճակը,

- բնակչության թվի զգալի նվազումը,

- երիտասարդության արտահոսքն ու ծնելիության մակարդակի անկումը և այլն,

- մարդատար-բեռնատար տրանսպորտային և հեռախոսային կապի անմխիթար վիճակը,

- բեռնափոխադրումների հեռահարությունը, բարձր սակագները,

- մշտական աշխատատեղերի բացակայությունը և ցածր աշխատավարձը,

- վերամշակող ձեռնարկությունների գրեթե անգործությունը,

- մատակարար-գնորդ ենթակառուցվածքների բացակայությունը և այլն

[180]:

Վերոնշյալ դժվարություններն է՛լ ավելի են սրվում, երբ վերաբերում են այն տարածաշրջանների սահմաններին, որտեղ անկայուն, անորոշ և թշնամական հարաբերություններ են տիրում:

Կարծում ենք, որ հիմնախնդրի հոգեբանական ուսումնասիրությունները հնարավորություն կտան առավելագույնս ամբողջական դարձնելու սթրես-կայունության վերաբերյալ տեսական և կիրառական պատկերացումները: Իսկ մեր հետազոտության արդյունքները հնարավորություն են տալիս նաև բացահայտելու սահմանամերձ գոտում ապրող երիտասարդների սթրես-կայունության դրսևորման նախադրյալները, դրանցում ինտերնալ և էքստերնալ տեղորոշման հիմնավորվածությունը: Սա իր նպաստը կբերի սթրես-գործոնների կանխարգելման և երիտասարդների հետ հոգեբանական աշխատանքներ իրականացնելու ընթացակարգերին:

Աշխատանքի վարկածը: Ենթադրվում է, որ սթրես-կայունության տեղաշարժերն արտահայտվում են անձի ինքնագնահատականի և ինքնազգացողության բացասական փոփոխություններով: Իսկ սահմանամերձ գոտում բնակվող երիտասարդների սթրես-կայունության պահպանման արդյունավետությունը պայմանավորված է ինքնավերահսկողական կարողությունների դրսևորման առանձնահատկություններով:

Աշխատանքի նպատակն է՝ բացահայտել երիտասարդների սթրես-կայունության անձնային հոգեբանական դետերմինանտները:

Առաջադրված խնդիրները:

1. Կատարել սթրեսի և սթրես-կայունության վերաբերյալ հիմնական հայեցակարգերի տեսական վերլուծություն:

2. Բացահայտել երիտասարդների սթրես-կայունության մակարդակն՝ ըստ ինքնավերահսկողական կարողությունների:

3. Որոշել երիտասարդների ինքնագնահատականի և ինքնազգացողության մակարդակներն՝ ըստ հուզավարքային դրսևորումների (տագնապի, ֆրուստրացիայի, ագրեսիայի, ռիզիկոյության ու տրամադրության փոփոխությունների արտահայտվածության կոնտեքստում):

4. Իրականացնել սահմանամերձ բնակավայրերում ապրող երիտասարդների համար նախատեսված հոգեվերականգնողական աշխատանքներ՝ արդյունքում մշակելով սթրես-կայունության մակարդակը բարձրացնող տեխնիկաների փորձնական համալիր:

Հեղազոտության օբյեկտը՝ սահմանամերձ գոտում բնակվող երիտասարդների շրջանում դրսևորվող սթրեսածին հոգեբանական երևույթներն են:

Հեղազոտության առարկան՝ երտասարդների սթրես-կայունության պահպանման ու պահպանման անձնային հոգեբանական բաղադրիչները, դրանց դրսևորման առանձնահատկությունները:

Աշխատանքի տեսական և մեթոդաբանական հիմքը: Հետազոտության մեթոդաբանական հիմք են հանդիսանում սթրես-կայունության վերաբերյալ խորհրդային, արևմտյան և հայրենական հոգեբանական գիտական մոտեցումներն ու հայեցակարգերը:

Թ. Քոքսի կողմից առաջադրված (1981) սթրեսի վերաբերյալ հոգեֆիզիոլոգիական և վարքաբանական բաղադրիչների հարաբերակցության մոդելը, Լ. Ա. Կիտան-Սմիկի (1983) «Սթրեսի հոգեբանական պատճառականության» կոնցեպցիան, Լ. Մ. Աբուլի (1987), Բ.Ա. Վյատկինի (1989) «Հուզական կայունության և սթրես-կայունության ամբողջականության» վերաբերյալ տեսակետները մեր կողմից ընդունված են՝ որպես ելակետային:

Աշխատանքի մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել Բ. Գ. Անանի (1980) «Գիտակցության և գործունեության» վերաբերյալ հիմնարար դրույթները, Մ. Պ. Մկրտումյանի (1997) «արտակարգ պայմաններում մարդու կենսագործունեության և հոգեկան առողջության պահպանման» սկզբունքները և «անձի հոգեբանական վերականգնման» տեխնիկական բազան, ինչպես նաև Մ. Վ. Կովոլվայի (1997) «երիտասարդության տարիքում դեստրուկտիվ սթրեսի հոգեպրոֆիլակտիկան»:

Հետազոտության գիտական նորույթը:

1. Առաջին անգամ սթրես-կայունությունը դիտարկվել է անձի հոգեբանական ինքնավերահսկման կարողությունների տեսանկյունից: Բացահայտվել են արտակարգ գործոնների տևական ներգործության պայմաններում անձի կամային ինքնակարգավորմանն ուղղված հոգեբանական բաղադրիչները, որոնք վճռորոշ դեր են կատարում սթրես-կայունության ապահովման համար: Այդ բաղադրիչների շնորհիվ անձը անսովոր պայմաններում ի վիճակի է ճկուն կերպով դրսևորել իր կենսակտիվությունը՝ պահպանելով արտակարգ պայմանների նկատմամբ իր սթրես-կայուն արձագանքը:

2. Էմպիրիկ եղանակով հիմնավորվել և մշակվել է սթրես-կայունության ապահովման ընթացքի հետազոտման համապարփակ մոտեցում, որի հիման վրա կառուցվել է երիտասարդների սթրես-կայունությունը պայմանավորող անձնային հոգեբանական գործոնների բնութագրական ամբողջությունը:

Աշխատանքի տեսական նշանակությունը:

1. Տեսակավորվել և համակարգվել են սթրես-կայունության վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ գոյություն ունեցող առաջատար տեսակետները: Դրա արդյունքում հնարավորություն է ընձեռնվել սթրես-կայունությունը դիտարկելի դարձնել անձի ինքնավերահսկման կարողությունների շրջանակներում:

2. Հատկապես սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության առանձնահատկությունների վերաբերյալ հանգամանալից ուսումնասիրությունները նոր հեռանկարներ են բացում, առհասարակ, անձնային ներուժի մասին լուսաբանումների համար: Վերջիններս իրենց դրական անդրադարձը կարող են ունենալ կենսագործունեության համար անբարենպաստ պայմաններում ապրող և արտակարգ իրավիճակներում գործող անձանց հոգեկան գործառույթների (մասնավորապես սթրես-կայունության բաղադրիչների) շուրջ ծավալվող տարակարծությունների հաղթահարման, խնդիրների վերաձևակերպման ու լիարժեք պարզաբանման վրա:

Աշխարհի կիրառական նշանակությունը:

1. Հետազոտական ճանապարհով բացահայտված սթրես-կայունության դրսևորման առանձնահատկությունների ճանաչումը հնարավորություն է տալիս վերահսկել սահմանամերձ գոտում ապրող երիտասարդների հոգեկան վիճակների փոփոխությունները, ժամանակին ձեռնարկել անբարենպաստ տեղաշարժերի կանխարգելում և վերականգնողական աշխատանքներ:

2. Սթրեսակայունության ուսումնասիրման ընթացքում մեր կողմից ընտրված և մշակված հոգեճանաչողական մեթոդների ու հոգեվերականգնողական տեխնիկաների համալիրը թույլ է տալիս հիմնարար կերպով հայտնաբերել սահմանամերձ գոտու երիտասարդների անձնային մի շարք առանձնահատկությունների և հոգեկան վիճակների բնութագրիչները, ինչպես նաև արդյունավետ ներգործություն ունենալ՝ այդ ցուցանիշները բարելավելու նպատակով: Արդյունքում՝ մշակվել և հաջողությամբ փորձարկվել է անձի սթրես-կայունության մակարդակի բարձրացմանը նպաստող հոգետեխնոլոգիա:

3. Փորձարարական հետազոտության արդյունքների գործնական ներդրումը կնպաստի սահմանամերձ գոտու ազգաբնակչության, հատկապես երիտասարդների, կենսագործու-նեության պահպանման և կենսակերպի առավել բարձր մակարդակի ապահովման համալիր ծրագրերի իրագործմանը: Մեր առաջադրած մոտեցումը եզակի հարմար հետազոտական և վերականգնողական ծրագիր կարող է դառնալ՝ կյանքի համար վտանգավոր, գործունեության համար անբարենպաստ պայմաններում հոգեբանական միջամտություն իրականացնելու նպատակով:

Պաշտպանությանը ներկայացվող դրույթները:

1. Սահմանամերձ գոտու երիտասարդների ընդհանուր և հոգեկան առողջությունը վտանգված է: Նրանք մշտապես (տևականորեն) գտնվում են նյարդահոգեկան ծայրաստիճան լարվածության մեջ, որոնք հիմնականում արտահայտվում են հետևյալ հոգեբանական դրսևորումներով. տրամադրության հաճախակի, չհիմնավորված անկումներ, անձի ինքնագնահատականի իջեցում,

«Կենտրոնի» կողմից լքվածության ու մոռացվածության զգացումներ, մտավախություններ:

2. Անձի ամբողջականության պահպանման և գործունեության արդյունավետության բարձրացման նկատառումներից ելնելով՝ նպատակահարմար ենք գտնում առաջնահերթությունը տալ սթրես-կայունության գործոնի հետազոտմանը: Այս առումով, սթրես-կայունությունը որակում ենք որպես կենսագործունեության համար անբարենպաստ պայմաններում տևական սթրեսորների նկատմամբ անձի ամբողջականության պահպանման համակարգաստեղծ հատկություն:

3. Արտակարգ պայմաններում երիտասարդների սթրես-կայունության տեղաշարժերը մեծամասամբ պայմանավորված են անձի ինքնավերահսկման հատկություններով:

4. Սթրեսակայունության բարձր մակարդակի շնորհիվ անձը կարողանում է մշտապես վերահսկել արտաքին միջավայրի անբարենպաստ փոփոխությունները՝ հաստատուն պահելով դրական ինքնազգացողությունը, բարձր ինքնագնահատականը, ակտիվացնող տրամադրությունը:

5. Կենսագործունեության տևական անբարենպաստ գործոնների ներքո երիտասարդների սթրես-կայունության ձևավորման և ամրապնդման գործընթացը հնարավոր է դառնում մեր կողմից առաջադրված հոգեվերականգնողական տեխնիկաների հղկված համակարգի կիրառման արդյունքում:

Հեղազոտության փուլերը և մեթոդները:

Հետազոտությունն իրականացվել է 3 փուլով:

Առաջին փուլում իրականացվել է կյանքի և գործունեության անբարենպաստ գործոնների շուրջ հոգեբանական տեսական ուսումնասիրություն, ինչպես նաև սթրեսի և սթրես-կայունության վերաբերյալ գիտական հայեցակարգերի վերլուծություն:

Հետազոտության երկրորդ փուլում իրականացվել է նախատեսված հոգեբանական հատկանիշների թեստավորում՝ կիրառելով հետևյալ թեստային մեթոդիկաները.

1. Սթրես-կայունության ուսումնասիրման բոստոնյան հարցարան:

2. Ինքնագնահատականի մակարդակի չափման Ն. Պ. Ֆետիսկինի և Վ. Վ. Կոզլովի թեստը:

3. «Ինքնազգացողություն, ակտիվություն, տրամադրություն» հարցարանը:

4. Զ. Ռոթթերի «Անձի սուբյեկտիվ վերահսկման լոկուս» տեստ-հարցարանը:

5. Հոգեկան վիճակների ինքնագնահատականի հետազոտումը՝ ըստ Այզենկի թեստի:

Երրորդ փուլը ներառում է հոգեվերականգնողական աշխատանքն ու ներթեստավորումը:

Հետազոտական համակազմ ընդգրկվել են ՀՀ Տավուշի մարզի սահմանամերձ գյուղերի (Բերքաբեր, Սարիգյուղ, Վազաշեն, Այգեհովիտ, Կիրանց) 22-30 տարեկան 100 երիտասարդներ (արական և իգական սեռերի ներկայացուցիչները՝ հավասարապես բաշխված)՝ որպես թիրախ խումբ և ՀՀ Երևան քաղաքի 22-30 տարեկան 100 երիտասարդներ (արական և իգական սեռերի ներկայացուցիչները՝ հավասարապես բաշխված)՝ որպես ստուգիչ-համեմատական խումբ:

Հետազոտական աշխատանքներն իրականացվել են 2005-2012 թթ-ի ընթացքում:

Հետազոտության փորձաքննությունը:

Ատենախոսական աշխատանքն ու հետազոտության արդյունքները քննարկվել են Երևանի պետական համալսարանի փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետի ընդհանուր հոգեբանության ամբիոնի նիստերում: Աշխատանքի տարբեր բաժինների վերաբերյալ պարբերաբար հաշվետու զեկուցումներ են ներկայացվել ԵՊՀ-ի Իջևանի մասնաճյուղի հոգեբանության ամբիոնի նիստերում: Հետազոտության դրույթներն ու արդյունքները արտացոլող հոդվածները հրատարակվել են համապատասխան գիտական հանդեսներում:

Ներդրումը: Հետազոտության գործնական արդյունքները ներդրվել են ՀՀ Տավուշի մարզի Բերքաբեր, Սարիգյուղ, Վազաշեն, Այգեհովիտ, Կիրանց համայնքների երիտասարդների հետ տարվող հոգեբանական աշխատանքներում:

Արենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Աշխատանքի հիմնական բովանդակությունը շարադրված է 127 տպագրական էջ: Այն բաղկացած է ներածությունից, տեսական մեկ և փորձարարական երկու գլուխներից, եզրակացություններից, գիտագործնական առաջարկություններից, գրականության ցանկից (173 աղբյուր, որոնցից 14-ը՝ հայերեն, 17-ը՝ համացանցային, մյուսները՝ օտարալեզու), ինչպես նաև 4 հավելվածներից (12 էջի սահմաններում): Աշխատանքում ներկայացված է 24 նկար և 22 աղյուսակ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորված՝ թեմայի արդիականությունը, ձևակերպված է աշխատանքի նպատակը, սահմանաված են հետազոտության վարկածը, օբյեկտը, առարկան, ներկայացված են հետազոտության խնդիրները և տեսական գիտամեթոդաբանական հիմքերն ու մեթոդները: Բացահայտված է աշխատանքի տեսական և գիտական նշանակությունը, ինչպես նաև գիտական նորույթը, նշված են պաշտպանության ներկայացվող դրույթները: Ատենախոսության՝ **«Սթրեսկայունության դրսևորման և պահպանման հոգեբանական բաղադրիչները»** խորագրով առաջին գլխում ներկայացված են ժամանակակից մարդու կյանքում, սրթեսի վերաբերյալ հիմնական տեսությունների վերլուծությունը: Համառոտ կերպով անդրադարձել ենք սթրեսի վերաբերյալ հոգեֆիզիոլոգիական, հոգեբանական ու վարքային հենքային մոտեցումներին, պարզել են ենք, որ սթրեսի տարաբնույթ և բազմակողմանի բնորոշումները կախված են գիտական հայեցակարգերի և նկարագրական մոդելների բնույթից: Այսպիսով, հուզական կայունության և սթրես-կայունության վերաբերյալ բնութագրերն ընդհանրացնելով ու վերլուծելով, պարզում ենք, որ անձի կայունությունը սթրեսի նկատմամբ առնչվում է նրա անհատական փորձին, նյարդային առանձնահատկություններին, սթրես-գործոնի ուժգնությանը, անձի կողմից սթրեսորի նշանավորմանը, իրավիճակի գնահատմանը, իրազեկվածությանը:

Ատենախոսության երկրորդ **«Երիտասարդների սթրես-կայունությունն ապահովող հոգեբանական բաղադրիչների հեղազոտումը»** գլխում ներկայացրել ենք հետազոտության կազմակերպման ռազմավարությունը:

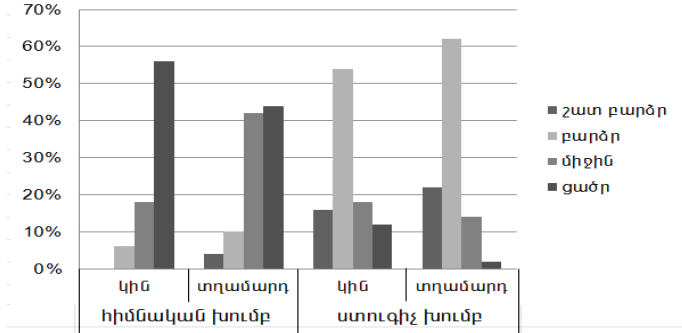
Հետազոտությունն իրականացնելու համար կիրառվել են հոգեբանական թեստավորման և դիտման մեթոդներ կատարվել է փորձարարական միջամտություն՝ հոգեվերականգնողական թրենինգային ծրագրով:

Թեստավորման արդյունքները ենթարկվել են համեմատական վերլուծության՝ 3 հիմնական ուղղություններով.

Փորձարարական հետազոտական աշխատանքներն իրականացվել են ՀՀ Տավուշի մարզի Բերքաբեր, Սարիգյուղ, Վազաշեն, Այգեհովիտ, Կիրանց համայնքներում, 2005-2010 թթ.-ի ընթացքում: Հետազոտվողների համակազմը դասակարգվել է երկու խմբի՝ թիրախ և ստուգիչ: Հետազոտական թիրախ խմբում ընդգրկվել են ՀՀ Տավուշի մարզի սահմանամերձ գյուղերի 21-30 տարեկան 100 երիտասարդներ, որոնցից 50-ը՝ իգական սեռի ներկայացուցիչներ, 50-ը՝ արական սեռի: Ստուգիչ խմբում ընդգրկվել են ՀՀ Երևան քաղաքի 21-30 տարեկան 100 երիտասարդներ, որոնցից 50-ը ևս եղել են իգական սեռի ներկայացուցիչներ, իսկ 50-ը՝ արական:

Ստուգիչ խմբի ցուցանիշները երևում է, թիրախ խմբի մասնակիցների մոտ առկա է սթրես-կայունության ցածր մակարդակ, ինչը նշանակում է, որ

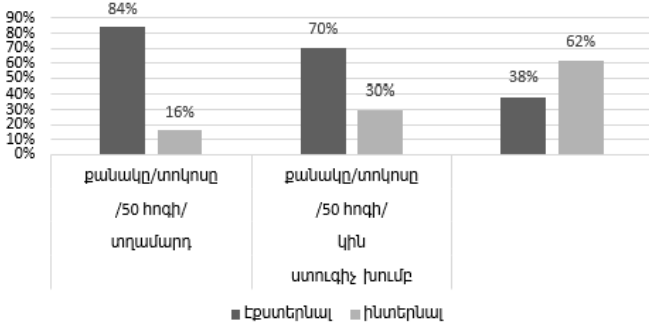
սահմանամերձ գոտու երիտասարդների (հատկապես կանանց մոտ) կայունության մակարդակը սթրեսային իրավիճակների նկատմամբ ցածր է: Ստուգիչ խմբում առկա է սթրես-կայունության բարձր մակարդակ, ինչը ցույց է տալիս, որ նրանք սթրես գործոնների նկատմամբ կայունություն են ցուցաբերում:

Նկար 1. Սթրես-կայունության դրսևորման արտահայտվածությունը կանանց և տղամարդկանց խմբերում

Թիվ 2 նկարն արտացոլում է այն դրսևորումը, ըստ որի թիրախ խմբի երիտասարդները էքստերնալ տիպի են, ինչը նշանակում է, որ իրենք իրենց վրա հակված չեն պատասխանատվության վերցնել, անվստահ են, անհանգիստ, անկայուն, տարբերվում են բարձր տագնապալիությամբ, ցածր կայունությամբ սթրես գործոնների պայմաններում դժվարանում են կառավարել իրենց գործողությունները:

Էքստերնալ և ինտերնալ վերահսկման ունակությունների սեռային արտահայտվածությունը

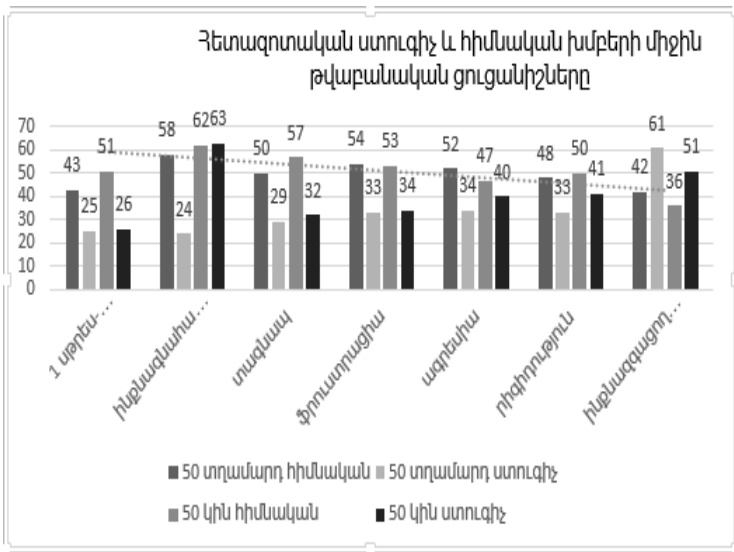

Նկար 2. Էքստերնալ և ինտերնալ վերահսկման ունակությունների սեռային արտահայտվածությունը

Թիրախ խմբում ընդգրկված մասնակիցների մոտ առկա է տագնապալիության, ֆրուստրացիայի, ագրեսիայի, ռիզիդության բարձր մակարդակ: Թիրախ խմբում համեմատական տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կան նաև սեռային տարբերություններ. հիմնական խմբի կանանց մոտ վերը թվարկած հոգեվիճակները ավելի բարձր մակարդակում են, քան տղամարդկանցը: Նույն տարբերությունները նկատելի են նաև ստուգիչ խմբի մասնակիցների համար:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՎ ԱՏՈՒԳԻԶ ԽՄԲԵՐԻ ԹԵՍԱՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտական աշխատանքների ընթացքում 2 խմբերի և ենթախմբերի միջև առկա թվաբանական տարբերությունները ստուգելու նպատակով հաշվել ենք միջին քառակուսային շեղումները: Ինչպես երևում է նկար 1-ի ցուցանիշներից, հիմնական խմբի տղամարդիկ ունեն ցածր սթրես-կայունություն: Իսկ այժմ քննարկենք հիմնական և ստուգիչ խմբերի կանանց տվյալները: Հիմնական խմբում սթրես-կայունության միջին թվաբանականը հավասար է 51-ի, իսկ ստուգիչում՝ 26-ի: Հետևյալ ցուցանիշները ցույց են տալիս, որ հիմնական խմբում սթրես-անկայունությունը ավելի բարձր է:

Նկար 3. Հետազոտական ստուգիչ և հիմնական խմբերի միջին թվաբանական ցուցանիշները

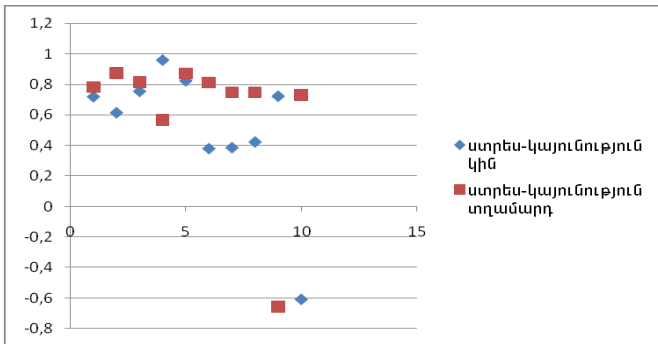
Կոռելացիոն վերլուծություն: Վերոնշյալ հատկությունների փոխհարաբերությունների ուսումնասիրման համար կատարենք կոռելացիոն վերլուծություն: Հիմնական խմբում կիրառվել է սթրես-կայունության և ակտիվության, սթրես-կայունության և ինքնազգացողության, սթրես-կայունության և տրամադրության, սթրես-կայունության և հոգեվիճակների (տագնապ, ֆրոստրացիա, ագրեսիա, ռիզիդություն), սթրես-կայունության և ինքնագնահատականի միջև փոխկապակցվածությունը բացահայտելու նպատակով: Դրական կոռելացիոն կապ հայտնաբերվեց նաև սթրես-կայունության և էքստերնալ տիպի միջև (0,743, $n=50$): Հակադարձ համեմատական կոռելացիոն կապ նկատվեց սթրես-կայունության և ինտերնալ տիպի միջև (-0,610, երբ $n=50$): Նշանակալի կոռելացիոն կապ նկատվեց հիմնական խմբի տղամարդկանց սթրես-կայունության և էքստերնալ տիպի միջև ($r=0,732$, երբ $n=50$), իսկ հակադարձ համեմատական կապ հաստատվեց սթրես-կայունության և ինտերնալ տիպի միջև ($r=-0,660$, երբ $n=50$):

սթրես-կայունություն	կին $n=50, p<0,05$	տղամարդ $n=50, p<0,05$
ինքնագնահատական	0,7188	0,7837
տագնապ	0,6134	0,8765
ֆրոստրացիա	0,7536	0,8169
ագրեսիա	0,9585	0,5677
ռիզիդություն	0,8227	0,8727
ինքնազգացողություն	0,3784	0,8142
ակտիվություն	0,3846	0,7481
տրամադրություն	0,4218	0,7492
ինտերնալ	0,7217	-0,6603
էքստերնալ	-0,6101	0,7326

Աղյուսակ 1. Կոռելացիոն արդյունքների վերլուծությունը ըստ սեռային տարբերությունների

Ինչպես նշում է Ա. Ի. Խուդյակովը, համահարաբերակցության կապերի ամենատեսանելի տարբերակը x և y հարթության վրա կետերի տեսքով զույգի թվերի տեղադրումը և կոռելացիոն ամպի կառուցումն է: Եթե ամպը խիստ արտահայտված էլիպսի տեսք ունի, ապա ակնհայտ է, որ պատահական

մեծությունների միջև գոյություն ունի կապ: Եթե x-ի աճման հետ աճում է y-ը, ապա այս դեպքում ևս կապը դրական է: Եթե նկարը ունի հակառակ տեսք, ապա նմանատիպ կապը անվանում են բացասական: Մենք ևս կիրառել ենք այդ տարբերակը կոռելյացիոն կապերի տեսանելիության մեջ համոզվելու համար՝ ունենալով վերջնարդյունքները: Եթե չափումների թիվը հավասար է 10-ի, ապա մեծության իրական նշանակությունը կարող է տարբերակվել միջին թվաբանաբականից ոչ ավել, քան σ միջին թվաբական շեղման մեծությունից: Եթե շեղումները ավելի մեծ են, քան σ , ապա հնարավոր են բացառիկ դեպքեր, որոնց դեպքերում թիվը կազմում է 0.5% բոլոր հավանական դեպքերի համար: Եթե չափումների թիվը նշանակալիորեն մեծ է 10-ից, ապա իրական մեծության առավելագույն հավանական շեղումը միջին թվաբանականից, կլինի պակաս, քան σ .

Նկար 4. Հիմնական խմբի կանանց և տղամարդկանց կոռելյացիոն ամպը

Ամփոփելով հետազոտության արդյունքները, կարող ենք պնդել, որ սահմանամերձ գոտու երիտասարդների հիմնական խմբի մասնակիցների մոտ առկա է սթրես-կայունության ցածր մակարդակ:

Երրորդ «**Երիտասարդների սթրեսակայունության ապահովմանն ուղղված հոգեվերականգնողական աշխատանքի կազմակերպման յուրահատկությունները**» գլխում նրկայացրել ենք սթրես-կայունության մակարդակը բարձրացնելու նպատակով մեր կողմից կազմված հոգեվերականգնողական տեխնիկաների համալիրը, որի կիրառումը թույլ է տվել ստանալու արդյունավետ ցուցանիշներ: Աշխատանքն արդյունավետ իրականացնելու նպատակով այն բաժանվել է 4 փուլերի՝ նախապատրաստական, ակտիվացնող, հիմնական և ինտեգրացնող: Վերականգնողական գործընթացի իրականացման յուրաքանչյուր փուլ ունի իր առանձնահատկությունները, իրականացման կառուցվածքն ու տեխնոլոգիան: Վերականգնողական աշխատանքներն ավարտելուց հետո խմբի 40 մասնակիցների հետ կատարվել է

ներթեստավորում և հարցազրույց՝ մշակված տեխնիկաների ալգորիթմի ազդեցության ցուցանիշները ստուգելու նպատակով: Ռեթեստավորումն իրականացվել է նախնական թեստավորման մեթոդական մարտկոցով: Ստացված ցուցանիշները վկայում են, որ վերականգնողական աշխատանքների ընթացքը ծառայել է իր նպատակին:

Եզրակացություններ

Այսպիսով, մեր կողմից իրականացված ուսումնասիրությունները ու հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը հնարավորություն տվեցին հանգելու հետևյալ եզրակացությունների.

1. Հետազոտության շրջանակներում դիտարկված սահմանամերձ բնակավայրերը մշտական բնակիչների համար կենսագործունեության անբարենպաստ պայմաններ են հանդիսանում:

2. Սահմանամերձ գոտում բնակվող երիտասարդների շրջանում գերլարված, բացասական հոգեվիճակներն արտահայտվում են սթրես-կայունության թույլ հնարավորություններով, անձի ինքնագնահատականի և ինքնազգացողության ցածր մակարդակներով, տազնապալիության բարձր աստիճանով, տրամադրության հաճախակի անկումների միտումով, ագրեսիվ վարքի նախատրամադրվածությամբ, ֆրուստրացվածությամբ ու ռիզիկոյությամբ: Սրանք պատճառ են դառնում, որ սթրեսորների նկատմամբ անձի հոգեբանական հակազդումները անընդհատ հապաղեն կամ հետաձգվեն՝ ավելացնելով սթրեսորների տևականությամբ ծագող բացասական էֆեկտները:

3. Երիտասարդների ինտերնալ և էքստերնալ տիպերի առանձնահատկությունները պայմանավորում են սթրես-կայունության դինամիկան: Ընդ որում ինտերնալությամբ բնորոշվող երիտասարդների սթրես-կայունությունը համեմատաբար բարձր է էքստերնալներից: Այս փաստը պատճառավորված է հիմնականում ինքնազգացողության վերահսկման և ինքնահաշվետվության կարողությունների առավել բարձր արդյունավետությունով:

4. Սթրեսակայունության ձևավորման ու պահպանման հոգեբանական բովանդակությունն են կազմում սթրես-գործոնների նկատմամբ անձի մոբիլիզացիոն հնարավորությունները:

5. Սահմանամերձ բնակավայրերում, կյանքի համար անբարենպաստ ու վտանգավոր պայմաններում, երիտասարդների սթրես-կայունության հավանական տեղաշարժերը կարելի է կանխարգելել սթրեսորների նկատմամբ հոգեբանական մոբիլիզացիայի վերոնշյալ բաղադրիչների գործարկմամբ՝ հաշվառելով տևական սթրեսորների ծավալները, հաղթահարող վարքի անհատական ու խմբային եղանակները: Իսկ մեր կողմից մշակված հոգեճանաչողական և հոգեվերականգնողական հնարքների համալիրն օժտված է արտակարգ, ճգնաժամային, լարված կենսակերպի պայմաններում սթրես-

կայունության անհրաժշտ մակարդակը արդյունավետ կերպով ապահովելու հատկություններով:

6. Հետազոտվող խմբերում երևույթը դրսևորված է սեռային տարբերակմամբ. երիտասարդ կանանց սթրես-կայունության հոգեբանական բաղադրիչների ձևավորման գործընթացի արդյունավետության միջին ցուցանիշները տղամարդկանց համեմատ էականորեն բարձր են: Այսինքն, կանանց շրջանում սթրես-կայունություն ապահովելու ուղղությամբ հոգեբանական միջամտությունը ավելի դյուրին է, քան տղամարդկանց շրջանում: Սա նշանակում է, որ վերոնշյալ բաղադրիչների գործարկման ու հոգեշտկողական աշխատանքները մեթոդապես ենթարկվում են դիֆերենցիացիայի՝ ըստ սեռային պատկանելության չափանիշի:

Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունն արտացոլված է հեղինակի հետևյալ հրատարակված աշխատանքներում՝

Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունն արտացոլված է հեղինակի հրատարակած հետևյալ **աշխատանքներում՝**

1. Քամայան Ա.Ս., Անձի սթրես-կայունության հոգեբանական առանձնահատկությունները, «Կանթեղ» գիտական հոդվածների ժողովածու, N 4(37), Երևան, 2008 էջ 205-210:

2. Քամայան Ա.Ս., Սթրես-կայունության անհատական անձնական պատճառների հոգեբանական առանձնահատկությունները, «Կանթեղ» գիտական հոդվածների ժողովածու, N 1(38), Երևան, 2009, էջ 196-200:

3. Սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության և գործառական վիճակների դրսևորման հոգեբանական առանձնահատկությունները, «Կանթեղ» գիտական հոդվածների ժողովածու, N 2(43), Երևան, 2010, էջ 255-258:

4. Камалян А.С, Камалян Н.С Психологические особенности стрессоустойчивости и психических состояний молодежи, XVIII итоговая научная конференция студентов и молодых ученых с международным участием: тезисы докладов/ Ст ГМА.-Ставрополь: АГРУС, 2010, стр.701-702.

5. Քամայան Ա.Ս., Սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության ուսումնասիրման հոգեբանական առանձնահատկությունները, «Տեսական և կիրառական հոգեբանության արդի հիմնախնդիրները», ԵՊՀ V միջազգային գիտաժողով, Երևան, 2015 թ., էջ 292-294:

6. Քամայան Ա.Ս., Սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության առանձնահատկությունների հոգեբանական բնութագիրը, «Ակունք» գիտական հոդվածների ժողովածու, ԵՊՀ, 2016 թ., էջ 322-329:

7. Քամայան Ա.Ս., Սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության բարձրացման վերականգնողական աշխատանքների խնդիրները, «Ալլընտրանք» գիտական հանդես, 2016թ., էջ 98-102:

КАМАЛЯН АННА СЕРЕЖАЕВНА

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ПРОЦЕССА
СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ МОЛОДЕЖИ
(НА ПРИМЕРЕ ПРИГРАНИЧНОЙ ЗОНЫ)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.03 <<Социальная психология (межличностные отношения, семейная, групповая деятельность)>>.

Защита диссертации состоится 8-ого ноября 2016 года в 12:00 на заседании специализированного совета психологии 064 ВАК по присуждению ученых степеней при Армянском Государственном Педагогическом Университете им. Х.Абовяна, по адресу: Ереван, 0010, ул. Тиграна Мец, 17.

РЕЗЮМЕ

Актуальность исследования.

Стрессоустойчивость в молодежном возрасте является непременным условием психического здоровья и социальной устойчивости. А для молодежи, которая проживает в приграничной зоне РА, никакие психологических работы не выполняется. Поэтому мы считаем периприоритетной анализировать такие задачи, которые направлены на развитие и обеспечение стрессоустойчивости молодых людей приграничной зоны.

Гипотеза работы: Считается, что перестройки стрессоустойчивости выражаются негативными изменениями самооценки и самочувствия, а эффективность обеспечения стрессоустойчивости молодых людей, проживающих в приграничной зоне, обусловлена проявлением особенностями умения самоконтроля.

Цель работы:

Раскрыть личностные психологические детерминанты стрессоустойчивости молодых людей.

Поставленные задачи:

Сделать теоретический анализ основных понятий стресса и стрессоустойчивости.

Выявить уровень стрессоустойчивости молодых людей по умениям самоконтроля.

Определить уровни самооценки и самочувствия по эмоционально-поведенческим проявлениям (в контексте выраженных изменений тревоги, агрессивности, ригидности).

Реализовать психореабилитационные работы для молодых людей, которые проживают в приграничной зоне, в результате разработать экспериментальный алгоритм для повышения уровня стрессоустойчивости.

Научная новизна исследования:

В первый раз стрессоустойчивость была представлена с точки зрения психологических умений самоконтроля.

Эмпирическим способом был обоснован и разработан комплексный подход к процессу исследования обеспечения стрессоустойчивости, на основе которого был построен личностный психологический комплекс стрессоустойчивости молодых людей, который определяет личностные психологические факторы.

Теоретическая значимость работы.

Группированы и систематизированы главные теории стрессоустойчивости, которые имеются в профессиональной литературе.

Практическая значимость работы.

Познание особенностей проявления стрессоустойчивости, которые выявлены эмпирическим путем, дают возможность контролировать изменения психических состояний молодых людей, проживающих в приграничной зоне, своевременно предпринимать профилактику неблагоприятных изменений и восстановительные работы.

Апробация исследования.

Диссертационная работа и результаты исследования были обсуждены на заседаниях кафедры общей психологии факультета философии и психологии Ереванского государственного университета.

По различным разделам работы регулярно были представлены отчетные доклады на кафедре педагогики и психологии иджеванского филиала Ереванского государственного университета.

Результаты и положения исследования, отражающие статьи, были опубликованы в соответствующих научных журналах.

Внедрение: Практические результаты исследования были внедрены в психологических работах, которые проводятся с молодыми людьми в сообществах Беркабера, Саригюха, Вазашена, Айгеовита, Киранца Тавушской области РА.

Структура и объем диссертационной работы: Основное содержание работы изложено на 117 печатных страницах.

Она состоит из введения, одной теоретической и двух эмпирических глав, заключений, научно-практических рекомендаций, списка литературы (179 источников: 14 армянских, 17 интернет ресурсов, и иностранная литература), а также из 4 приложений (в пределах 12 страниц).

В работе представлены 24 рисунка и 22 таблицы.

KAMALYAN ANNA SERYOJA

THE PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE YOUNG PEOPLE'S STRESS
RESISTANCE PROCESS DEMONSTRATION
(BY THE EXAMPLE OF BORDER AREA)

Thesis for a degree of candidate of psychological sciences, in the speciality 19.00.03 "Social Psychology (interpersonal relationships, family, group activities)".

The defense of the dissertation will be held on 8th of November, 2016 at 12:00 at the session of the Special Board of psychology 064 HAC awarding degrees under the Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan, address: St. Tigran Metsi 17, 0010 Yerevan.

SUMMARY

Topic relevance

Stress-resistance is an important condition in the age of youth for mental health and social stability. No psychological work done with the youth living in the RA border area. Therefore, it is primary thing to develop and provide young people living in border zone with stress-resistance.

Thesis hypothesis.

It supposed that the shifts of the stress-resistance expressed with the negative changes of self-esteem and wellness.

The effectiveness of observation of the

Young people living in border zone is conditioned by the characteristics of the self-supervision capabilities manifestation

The aim of the work is to reveal personal psychological determinants of the young peoples' stress-resistance.

Tasks.

Make a theoretical analysis of the basic concepts of stress and stress-resistance.

Identify the level of young people stress-resistance by self-control abilities.

Determine levels of self-feeling and self-rating by behavioral expression (anxiety, frustration, aggression, rigidity and mood changes in the context of expression).

Carry out psychotherapeutic activities designed for young people living in border areas, as a result by processing the complex of techniques to increase the stress-resistance.

Research scientific innovation.

First time the stress-resistance was observed in terms of person psychological self-control capabilities. Empirically justified and developed comprehensive approach for the research of stress-resistance process, in the basis of which was built characterization of youth stress-resistance personal psychological factors.

Work theoretical importance.

Leading positions about stress-resistance in existing professional literature sorted and coordinated.

Work applied significance.

Recognition of stress-resistance features identified through research enables to control changes of mental state of young people living in the border area, in time take actions to prevent adverse changes and perform rehabilitation work.

Research expertise.

Thesis work and research findings discussed at the session of General Psychology Department of Philosophy and Psychology Faculty of the Yerevan State University. Periodical review reports about different sections of the thesis work were presented in the Psychology department of YSU Ijevan branch. Articles reflecting study results and basics have been published in relevant scientific journals.

Application.

Practical results of the research implemented in psychological work held with youth of Tavush region, Sarigyugh, Berkaber, Vazashen, Aygehovit and Kirants communities

Thesis structure and volume.

The main content of the work outlined in the range of 117 printed pages. It consists of an introduction, theoretical one and experiment two chapters, conclusions, practical recommendations, bibliography (179 sources, 14 of which Armenian, 17 from Internet, others in foreign language), as well as 4 appendixes (12 pages).

There are 24 figures and 22 tables presented in the work

